

Hegycsapatok a m. kir. Honvédségben 1939-1945 között

Amikor 1939. március 15-én a magyar katonák átlépték az ország akkori keleti határát, politikai és hadvezetésünk célja az volt, hogy a felbomlott Csehszlovákiától fegyverrel szerezzük meg Kárpátalja azon területeit, amelyeket az 1938. november 2-án kihirdetett első bécsi döntés nem juttatott vissza. Ezt a feladatot a magyar csapatok – leküzdve a csekély ellenállást – sikerrel oldották meg, s március 18-ra mindenütt elérték az ezeréves határt az Uzsocki- és a Tatárhágó között, illetve ez utóbbtól délre.

Ez a tény azt jelentette, hogy Magyarország olyan területekkel gyarapodott, ahol zömmel az úgynevezett magas középhegység volt a jellemző terepforma. Az ilyen vidéken húzódó országhatárok megvédésére, s általában bármiféle hadművelet lefolytatására speciális felszereltségű és kiképzettségű katonai alakulatok szükségesek. Ezzel a honvédség vezérkara is tökéletesen tisztában volt, így 1939 kora tavaszán megkezdődött a hegyicsapatok szervezése. Több hónapos előkészület után az új hadrendben október 1-jével állt fel a *m. kir. kárpátaljai 1. honvéd hegyidandár*. Parancsnoksága Ungváron, majd Máramarosszigeten települt, az alárendeltségébe tartozó három hegyi zászlóalj pedig Perecsenyben, Szolyván és Rahón állomásozott 1-3. számozással. A zászlóaljak három puskás és egy géppuskás századból, távbeszélő, árkász és aknavető szakaszból álltak. A tűztámogatást egy, 4 db 7,5 cm-es hegyiágyúval felszerelt üteg biztosította a zászlóalj részére. Ehhez kapcsolódott a zászlóalj-vonat, mely az utánpótlást látta el, valamint a zászlóalj-törzs. Háborúban beállításra került még egy felderítő szakasz is. A zászlóaljakat úgy alakították ki, hogy mind gazdaság-kezelési, mind pedig harcvezetési szempontból önállóak legyenek. Az 1940-es év végén az előbb említett három zászlóalj Aknaszlatinán felállította a 4.-et is.

Az új keleti országhatároknak megfelelően gondoskodni kellett azok őrzéséről, ellenőrzéséről és a közvetlen határsáv megvédéséről. Ezeket a feladatokat Magyarországon 1938-tól általában a határvadász alakulatok oldották meg, amelyek a honvédség kötelékébe tartoztak. Egy határvadászdandár-parancsnokság alárendeltségébe többnyire négy-hat határvadász zászlóalj tartozott. Egy-egy ilyen zászlóalj két részre oszlott: az úgynevezett csapatrész bizonyos eltérésekkel megegyezett egy gyalogos, vagy hegyi zászlóalj felépítésével, s ezenkívül létezett még a határszolgálatos rész. Ide a határvadász őrsök tartoztak – létszámuk 20-70 fő körül mozgott –, melyeket a portyázó század-parancsnokságok fogtak össze. Amíg a zászlóaljak előbbi része tisztán katonai jellegű tevékenységre volt alkalmazható, addig az őrsök katonái a határ és a határsáv ellenőrzését, biztosítását végezték, járőröztek, igyekeztek

megakadályozni az illegális határátlépést, csempészt, egyszóval kifejezetten rendészeti feladatokra rendszeresítették őket. Mindezeket persze a Beszkidek és a Máramarosi-havasok zord, 1500-2000 méteres vonulatai között is meg kellett valósítani. Ennek érdekében Nagybereznára helyezték a 26. határvadász zászlóalj, Fenyvesvölgyre a 11.-et, Vezérszállásra a 25.-et, Ökörmezőre a 10.-et, Rahóra a 3.-at, Husztra a 24.-et, valamint Aknaszlatinára a 2.-at, s ezen csapattesteket hegyi felszereléssel látták el, továbbá megkezdték az állomány felkészítését a különleges viszonyok között való szolgálat ellátására. Így e hegyfelszerelésű határvadász zászlóaljak, valamint a hegyidandár hegyi zászlóaljai és a közvetlenek képezték a m. kir. honvédség hegyicsapatainak gerincét.

A sajátos rendeltetésű, elitnek minősíthető csapatok önérzetének növelésére oly határozat született, hogy a kérdéses alakulatok megkülönböztető jelvényekkel láttassanak el. Ezért minden hegyi és hegyi felszerelésű zászlóalj katonája a honvédség egészétől eltérően szemernyős Bocskai-sapkát viselt, jobboldalán a hegyiek jelvényével, a havasi gyopárral. A hegyi határvadászok a baloldalon még egy ezüst színű vadászkiáltót is hordtak, benne a zászlóalj számával, valamint a zubbonyukon és a köpenyükön a kardot markoló turulos határvadász-jelvényt is. A hegyi zászlóalj-beliek díszben a sapka mellé fajdkakas-tollbokrétát, a határvadászok sima kakastollat tűztek.

A felszerelés jellegzetessége volt a szögecses talpú hegyibakancs, a buggyosszárú hegyinadrág; a katonák hátukon az akkor szokásos „borjú” helyett hátizsákot cipeltek. A mozgósítási készlet része volt a hőszemüveg, hótalp, mászókötel, vagy a jégcsákány és elmaradhatatlan volt a síléc. A fegyverek megegyeztek az egyéb egységeknél használtakkal, kivéve a már említett hegyiágyút. Ezek a nem egészen hétmázsás lövegek hét egységre voltak bonthatók, s a darabokat, szintúgy a hozzávaló lőszert öszvérekre, vagy miként a katonák mondták, mulikra málházva szállították.

Ezeknél a csapattesteknél az átlagosnál sokkal jobb fizikai állóképességgel kellett rendelkeznie a katonáknak. A teljes felszereléssel történő hegyi menetek, sziklamászások igen komoly erőnlétet kívántak. Ezenkívül ismerni kellett a terep minden sajátosságát és a sítudás is elengedhetetlen volt. A tisztikar hozzáértő irányítása alatt ezen zászlóaljaink 1944-re a honvédség legkitűnőbb alakulatai közé emelkedtek, tekintve akár felszereltségüket és kiképzettségüket, akár pedig összeszokottságukat és szellemiségüket. Leszámítva a hegyvidékieket, a legénység javarésze, s ezalatt mennyiségi és minőségi mutatót egyaránt értek, Szabolcs, Szatmár, Bereg, Hajdú megyék szülőiteiből verbuválódott, illetve valamivel kisebb részben Abaúj, Torna, Borsod, Gömör, Nógrád, Pest, Somogy és egyéb vármegyékből.

Még Észak-Erdély és a Székelyföld visszatérével ismét változott hegyicsapataink területi elhelyezkedése, sőt, újabb alakulatokkal is bővült, hiszen a Keleti-Kárpátok hegyvonulatai több száz kilométer hosszban újra az anyaországhoz lettek csatolva. Ezért a 2. határvadász zászlóaljat Felsővisóra, a 24.-et pedig Kézdivásárhelyre vezényelték. Ezeken kívül Besztercére, később Borgóprundra helyezték a 33. határvadász zászlóalj, Gyergyótölgyesre a 21.-et és Gyimesfelsőlokra a 32.-et, majd hegyi felszereléssel látták el őket. Az utóbb említett három zászlóalj és a 24. irányítására létrehozták a *m. kir. 9. székely határvadászdandár-parancsnokságot* a hozzá tartozó közvetlen alosztályokkal, s természetesen hegyi felszereléssel.

Az utolsó komoly átszervezés eredményeként 1943. október 1-jén megalakult a *m. kir. 2. hegyidandár*, mely a 8. határvadász-dandárból jött létre. A 10., 11. és 25. hegyi felszerelésű határvadász zászlóaljakat átszervezték hegyivadász zászlóaljakká, a 2. és 3., ugyancsak hegyi felszerelésű határvadász zászlóaljakból 12. és 13. hegyivadász zászlóalj lett. A 2. dandár parancsnoksága Munkácson székel, s a továbbiakban ez a seregest viselte a „kárpátaljai” megnevezést, az 1. pedig az „erdélyi”-t, ugyanis parancsnoksága Besztercére került át. A két hegyidandár alárendeltségébe 5-5 hegyivadász zászlóalj, 2-2 hegyi tüzérosztály tartozott, mely utóbbiak a zászlóaljak kötelékéből kikerült, illetve az újonnan felállított hegyi ütegeket foglalták magukba. A seregestek harcát dandárközvetlen utász, híradó, lovas, páncéltörő és légvédelmi gépágyús alosztályok támogatták. A hegyicsapatok gyakorlatilag ebben a felépítésben harcolták végig az 1944/45-ös év hadműveleteit a Kárpátok előterétől kezdve Nyugat-Magyarorszáig, illetve a német birodalmi területekig, ahol végül a háború számukra is véget ért.

A *m. kir. honvédség* hegyicsapatai, jelesül az 1. hegyidandár még alig került felállításra, amikor a kellőképpen még össze nem szoktatott, ki nem képzett alakulatokat mozgósították. A magyar politikai felsővezetés 1940 május végére érkezettnek látta az időt, hogy Erdélyt – ha kell – fegyverrel szerezze vissza. Így került sor a hegyi és hegyi felészerezésű határvadász zászlóaljak hadilétszámra emelésére is. Az 1. hegyidandár augusztus végére Terebesfejérpatak és Tiszabogdány között felvonult a magyar-román határra. A meginduló hadműveletben a seregestnek a Visó-völgyre merőlegesen, Oláhlápos irányába kellett volna támadnia. A második bécsi döntés miatt a háború szerencsére nem tört ki, a dandár egyes részei szeptember 5-én megkezdték bevonulásukat Máramaroszigeten át Felsővisóra. Az alakulatok október közepén visszatértek helyőrségeikbe.

Másodszorra az 1941. évi szovjet elleni hadjáratban kerültek bevetésre hegyicsapataink. Az 1. hegyidandár és a 8. határvadászdandár hegyi és hegyi felszerelésű határvadász zászlóaljai a Kárpát-csoport alárendeltségében június 28-án lépték át a határt a Tatárhágónál. Innen a Prut völgyében észak felé nyomultak előre, leküzdv a visszavonuló szovjet hadsereg szörványos ellenállását, s elfoglalva Delatyn városát. Ezekben a harcokban a 10. és a 25. határvadász zászlóaljak már súlyosabb veszteségeket szenvedtek. A dandárok hamarosan kiértek a Kárpátok előterének lapályosabb részeire, ahol hadműveleti alkalmazásuk július 8-án befejeződött. Ettől kezdve megszálló feladatokat láttak el, majd november végén hazaszállításra kerültek, s helyőrségeikben kiképzési, az ezeréves határ mentén pedig országerődítési munkákat végeztek.

Az igazi megpróbáltatások és a valódi megmérettetés valamivel több, mint két esztendő múlva kezdődött. A szovjet hadsereg 1943/44-es téli hadműveleteinek hatására 1944. január 6-án megkezdődött a magyar 1. hadsereg részleges mozgósítása. A Korszuny-Sevcsenszkoje térségében vívott óriási katlancsata után kritikus helyzetbe került a német hadvezetés. A visszavonuló német csapatok arcvonalán – épp a Kárpátok előterében – márciusra mintegy 200 km-es hadműveleti rés keletkezett. A felderítések szerint egyes szovjet páncélosékek 40-50 km-re közelítették meg hazánk határait, sőt, néhány járőr már a közvetlen közelben bukkant fel. A mozgósított 1. hadseregnek, s azon belül a két magyar hegyidandárnak is e rés betömése volt a feladata. Az 1. hegyidandár vitéz Lóskay Ferenc vezérőrnagy, a 2. pedig Fehér Géza vezérőrnagy parancsnoksága alatt április elején ért hadműveleti területre. A dandárok részt vettek abban az ellentámadásban, amelyet az 1. hadsereg német csapatokkal együttműködve hajtott végre a Kárpátok és a Dnyeszter közötti területen. Az 1. hegyidandár zászlóaljai – miként 1941-ben –, ismét a Prut völgyében haladtak északnak, s április 13-án elfoglalták Delatynt. A város két nappal később gazdát cserélt, majd 18-án ismét magyar kézbe került.

Miután a Prut mentén Kolomea irányába előretörő magyar 2. páncéloshadosztály igen kemény szovjet ellenállásba ütközött, az 1. hadsereg parancsnoksága a két hegyidandár segítségével, dél felől akarta a nevezett várost birtokba venni. Ennek értelmében az 1. hegyidandár a Kárpátok előhegyein keresztül nyomult előre kelet felé. A dandár Kolomeától 12 km-re délkeletre elérte a Prut folyót, átkelt rajta, s elvágta a Kolomea-Csernovitz vasútvonalat és műutat. Itt azonban április 25-én erős ellentámadás érte, s ugyanekkorra elakadt a 2. hegyidandár előrenyomulása is, sőt, kénytelen volt visszavonulni a Jablonow-Peczenizyn terepszakaszra. Ettől kezdve július második feléig ebben a térségben harcoltak

hegyicsapataink, súlyos veszteségeket szenvedve – különösen a Pistyn-i magaslatokért folytatott küzdelmekben. Az elért eredmény kevés volt, Kolomeát nem sikerült bevenni, a szovjet 18. összefegyvernemi és 4. harckocsihadsereg védelme ekkorra megszilárdult.

A két hegyidandárt igen súlyosan érintette az előbb említett 18. hadsereg támadása július 23-án, melynek következtében vissza kellett vonulniuk a Kárpátokba. A hadsereg alárendeltségébe tartozó szovjet 17. gárda lövészhadtest elfoglalta Delatynt, s a Prut völgyében a Tatárhágó felé tört előre, hogy azon átkelve elérje a Tiszát, s birtokba vegye Máramarosszigetet. A 2. hegyidandár alakulataiból létrehozott Rummy-csoport (Rummy Lajos ezredes a dandár gyalogsági parancsnoka volt) a német 4. hegyihadosztállyal elrekesztelte a szűk folyóvölgyben támadó szovjet 2. gárda ejtőernyős és a 8. lövészadosztály útját. A terep adottságait kihasználva súlyos vereséget mértek a szovjet csapatokra, amelyeket felmorzsolva Delatyn térségébe vetettek vissza. Ez az augusztus 4.-e és 10.-e között lefolyt hadművelet, mely magyar kezdeményezésre, magyar vezetéssel zajlott, megállította és az országhatár közvetlen közeléből eltávolította a túlerejű ellenséget, s mint ilyen, a magyar hegyicsapatok második világháborús szereplésének egyik legszebb fegyverténye.

1944. augusztusában váltakozó sikerrel folytak a harcok a Hunyadi-állásban, Delatyntól délre, majd az 1. hegyidandár szeptember 12-15. között visszavonult az ezeréves határ vonalára a Jablonkai- és a Tatárhágó térségébe. Ugyanekkor a 2. hegyidandárt áttolták a San folyótól nyugatra eső területre, Turka körzetébe, ahol súlyos elhárító harcokat vívott szeptember 22-ig. Az 1. hegyidandár ezalatt a Tatárhágótól északra és délre tartotta az országhatár vonalát, majd szeptember 28-tól harcolva vonult vissza a Tisza völgyében, míg október elején kivonásra nem került. Mindebben szerepe volt a szovjet 18. hadsereg nyomasztó túlerejének, de annak is, hogy szeptember 7-től folyt a Székelyföld kiürítése, s hogy a 2. Ukrán Front csapatai már az Alföld peremén álltak. Ezeknek az erőknek egy sikeres északkeleti irányú támadása, valamint a Kárpátok felől nyugat felé előretörő csapatok zsákba szoríthaták volna a Kárpátalja és Erdély területén küzdő német és magyar seregeket.

Az 1. hegyidandár csapatai részére nem sokáig tartott a pihenő, mivel zömüket hamarosan bevetették a Latorca völgyében folyó harcokba, október 26. és 29. között pedig Munkács védelmében folytattak veszteségteljes harcokat. A 2. hegyidandár erre az időszakra már visszaszorult az Uzsok-Újszék terepszakasról az ezeréves határ és az Ung közötti területre. Itt a hegyivadászok ismét bebizonyították, hogy különlegesen jó harci szellemmel bíró katonák! A magyar III. hadtest, amelynek alárendeltségébe ekkor a leharcolt komáromi 6. gyaloghadosztály és a maximum ezrederejű 2. hegyidandár tartozott, október 16-tól 10 napon

át feltartja a szovjet 18. gárda lövészhadtest négy lövészadosztályát, ami akkor is óriási teljesítménynek minősül, ha a szovjet magasabbegységek sem teljes feltöltöttséggel vettek részt a harcokban. Október 26-án a 2. hegyidandár megkezdte visszavonulását Nagyberezna ÉNY-ről Szobránc irányába, s a hónap utolsó napjáig tartó hadműveletben bekerítésbe kerültek megfogyatkozott zászlóaljai. Ebből sikeresen kitörtek ugyan, de a szétvert dandár maradványait novemberben beolvasztják az akkor már Csap térségében védő 1. hegyidandárba, bár szétzilált részei még jelentős ellenállást fejtenek ki Szobránc térségében november 26-ig. Négy nappal később már a Hernád völgyében küzdenek a hegyiek, egészen december 16-ig, majd 1945. január 23-ig a Szilicei-fennsík birtoklásáért vívott harcban vesznek részt, illetve Rozsnyó-Krasznahorka térségét védik. Az összevont hegyidandár osztályait, alosztályait ekkor már egyre sűrűbben vetik be egymástól függetlenül és szinte mindig német alárendeltségben. A napról-napra változó zűrzavaros helyzetre jellemző, hogy a dandárt 1944. december 1-jén a német 24. páncélos hadosztálynak, 27-étől a német XVII. hegyihadtestnek, két nappal később pedig a német XXIX. hadtestnek rendelték alá.

A szovjet erőknek a Visztulánál történt áttörése után csapataik gyors ütemben nyomultak előre Szilézia felé is, ami szükségessé tette, hogy a Kelet-Szlovákiában vonalaikat viszonylag szilárdan tartó német és magyar seregetesteket visszavonják az ország nyugati felébe. Így az 1. hegyidandár részeit február elején az Árva folyó forrásvidéke és a Jablunkai-szoros közti terepszakaszon vetették be, majd a hónap végén a III. Birodalom részét képező Cseh-Morva Protektorátusba vezényelték kiképzésre és átszervezésre. Az elképzelés az volt, hogy pihentetés és feltöltés után egy német mintájú hegyihadosztállyá szervezik át a dandárt, ami azonban végül mégsem következett be. A dandár zömét 1945. március végén Nyugat-Magyarországra szállították, ahol a Zsuzsanna-vonal egy szakaszának védelmét kapták feladatul. Március 29-31 között a móríchida-árpási átjáró körül folyt rendkívüli hevességű harcok nyomán ismét súlyos, immáron pótolhatatlan veszteségeket szenvedtek. A dandár maradványai és más csapattestek katonái – összesen mintegy 9000 ember – Rábaszentandrás környékén az ellenség előtt április 1-jén letették a fegyvert. Egyes töredékek azonban a háború végéig harcoltak. Ezzel kapcsolatosan érdemes idézni a német Heeresgruppe Süd (Dél Hadseregcsoport) április 24-i "frontjelentésének" egy részletét, amelyet a müncheni rádió közölt:

„...egy magyar hegyi tüzérsztály, mely ezidő szerint egy német hadosztály kötelékében kb. 30 km-re Bécstől nyugatra harcol, az április 17-i és 18-i heves harcok idején két napon át állt óráról-órára közelharcban, a hadosztály német tüzérségéhez hasonlóan, közvetlen irányzással

lőtte az ismételten felbukkanó szovjet támadó hullámokat. A támadók többször elérték a magyarok tüzelőállásait, de ezeket a magyar tüzérek gyalogharcban maguk védték, úgy, hogy a szovjet támadások végül is a tüzérek puska és géppuska tüzeiben omlottak össze.”

Hasonlóan súlyos elhárító hadműveletekben vettek részt a 9. székely határ vadász dandár hegyi felszerelésű határ vadász zászlóaljai, valamint a székely határőr zászlóaljak. Számukra a küzdelem 1944. augusztus végén kezdődött, amikor a szovjet „gőzhenger” elérte a Keleti-Kárpátok déli részét. A 9. határ vadász dandár alárendeltségébe három határ vadász-csoportparancsnokság volt beosztva, amelyek közül a 65. és a 70. egy-egy, a 67. pedig kettő hegyi felszerelésű határ vadász zászlóaljat, valamint székely határőr zászlóaljakat, erődcsápadokat irányított. A 67. határ vadász csoport csapatai az Ojtozi-szoros és az Úz, valamint a Csobános völgyét védték, a 70.-é a Gyimesi-szoros, a 65.-é pedig a Békás-szoros, illetve onnan északra a Borsai-hágóig húzódó terepszakaszt védték, megerősítve más, nem a 9. székely határ vadász dandár, de a Székely Határ védelmi Erők kötelékébe tartozó alakulattal, valamint a kisilvai 1. erőd zászlóaljjal. A túlerejű ellenséggel vívott harcban olyan súlyos veszteségeket szenvedtek ezek a csapatok már Erdély területén, hogy nem egy – például a gyergyótölgyesi 21., vagy a gyimesfelsőlóki 32. székely határ vadász zászlóalj – szinte teljesen megsemmisült. Így viszont ezek a zászlóaljak elérték, hogy 3-4 hétig feltartották a szovjet magasabbegységeket a Székelyföld teljes elfoglalásában, s így sikerült onnan kivonni a magyar 2. és a német 8. hadsereg több mint 200.000 katonáját. A dandár maradványai harcolva vonultak vissza Erdélyből, majd Tiszafüred-Kisköre térségében védték a Tisza jobb partját, de november 16-20 között a Bükkbe és a Mátrába szorultak vissza, amikor is a hónap utolsó harmadában az osztályokat, alosztályokat kivonták az arcvonalból. Megkezdődött átszervezése 9. határ vadász hadosztállyá, de a seregetest 1945. április első napjaiban elhagyta Magyarországot. Csapatai az Ostmark (Ausztria) területén még szórványosan be lettek vetve kisebb elhárító jellegű harcokban, de nagyobb szabású védelmi hadműveletekben már nem vettek részt.

Végül, de nem utolsósorban meg kell említeni az 1944. augusztus során felállított és a hónap végén, illetve szeptember első napjaiban az erdélyi hadszíntérre szállított és ott harcba vetett 1. és 2. hegyi pótdandár tevékenységét. Csökkentett létszámú és hiányos, gyenge fegyverzettel ellátott pótzászlóaljai a szeptember 5-én Dél-Erdélybe támadó magyar 2. hadsereg jobbszárnyát képezték, melyek Tordától délnyugatra nyomultak előre. A veszteségteljes tordai csatában jobb szárnyukkal a Gyalui-havasokra támaszkodva tartották lehetőségeikhez mértén az arcvonalat, de felmorzsolódtak a Tordai-

hasadék–Járabánya–Tordaszentlászló–Tordatúr négyszögben lefolyt harcokban. Maradványait 1944. október végén beolvasztották a 7. tábori póthadosztályba.

Megközelítőleg mintegy 50-55.000 katona szolgált és harcolt a magyar királyi honvédség hegyicsapatainak kötelékében 1939 és 1945 között. Ezen idő alatt – igen kevés kivételtől eltekintve – derekasan megállták helyüket, becsületesen védelmezve a rájuk bízott területet: a Kárpátokat. A magyar hegyi seregtestek, azok zászlóaljai és közvetlenjei szervezés, felszerelés, valamint kiképzés szempontjából megfeleltek az akkori korszerű elveknek, noha a dandár-rendszert (zászlóaljak és a közvetlenek alkották a dandárokat) tekintve alapvetően különböztek a német hegyicsapatoktól (az ezredek és a közvetlenek hadosztályokat képeztek, amelyek hegyi hadtestek alárendeltségében működtek). Szellemiségük, a megoldandó harc feladat különlegességéből (is) eredő, az átlagosnál erősebb bajtársiasságuk, összeszokottságuk, rendkívül komoly fizikai felkészültségük és nem utolsósorban fegyvertényeik valóban a II. világháború magyar haderőinek egyik elit csapatnemévé emelte őket.

Illésfalvi Péter

Megjelent: A magyar királyi honvédség hegyicsapatai 1939-1945 között. In: Harang (Veresegyházi Nemzeti Társaskör, 2002) 123-130. o.